

Зухвалі татарські коні топтали рідну землю, і ріки сліз лилися по всій Україні... Андрієві та Тимошу з юнацтва довелося взяти до рук зброю, щоб захистити свій край від нападів татар. Коли кочівники вбили батька Андрія, а він з побратимом потрапив у полон і вирвався з нього, хлопець присягнувся помститися та присвятити своє життя боротьбі за волю України. Навіть чарівна Даринка і маленький синочок не змогли втримати його вдома — Андрій вирішив податися на Січ. Невдовзі військо січовиків вирушило на допомогу Богдану Хмельницькому. Попереду в Андрія — жорстокі сутички, виснажливі походи, відчайдушні бої, запеклі атаки та спокуса солодкими яблуками поруч дороги війни. Чи доля козаку повернутися до рідної домівки?

Усередині двору, перекриваючи крики наступаючих, лунали голоси оборонців:

— Бий їх, клятих! Коли, доганяй, рубай, відрізай від зграї!..

Симеон озирнувся і побачив, що в іншому місці татарчукам удалося прорватися у двір. Разом з декількома козаками кинувся на допомогу мешканцям монастиря, котрі запекло билися з десятком татар. Уже не встигали козаки перезаряджати пістолі, бо скуласті обличчя були зовсім поряд. Тоді хтось із бувалих козаків закричав:

— Хлопці, рубайте, підсікайте, коліть бусурманів! Братці, бийте нехристів!

Задзвеніли шаблі, шалено кружляючи над ворожими головами, і вже тільки воля Божа могла зберегти життя комусь із людей, які потрапили в це смертельне коло.

www.trade.bookclub.ua
www.bookclub.ua

ISBN 978-966-14-8704-7

9 789661 487047

ВОЛОДИМИР
КІЛЬЧЕНСЬКИЙ

ПРИСМАК ВОЛІ

КІЛЬЧЕНСЬКИЙ
СІМЕОНОВИЧ
ДОСВІДЛЯ

ВОЛОДИМИР
КІЛЬЧЕНСЬКИЙ
ПРИСМАК
ВОЛІ

The word 'ВОЛІ' is rendered in a large, bold, serif font. Behind the letters, two sabres are crossed in an 'X' shape. The blades of the sabres are positioned behind the letters 'В' and 'І', while the hilts and scabbards are visible at the bottom and sides.

ВОЛОДИМИР
КІЛЬЧЕНСЬКИЙ
ПРИСМАК
ВОЛІ

РОМАН

ХАРКІВ **КЛУБ**
2015 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР
КЗ9

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Дизайн і ілюстрація на обкладинці *Юлії Дзекунової*

ISBN 978-966-14-8704-7

© Гузенко В. А., 2015
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2015
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

Крізь віки пройшли козаки

Читачів цього роману в першу чергу цікавитиме, коли і чому на півдні України з'явилися воєвничі козаки, які відіграли, можна сказати, вирішальну роль у нашій історії. Дослідники мають декілька пояснень походження слова «козак». Так називали неосідлих людей, завжди готових до війни, котрі займалися грабунком та розбоєм на теренах Середньої Азії. Слов'янам це слово стало відоме від половців. Воно має тюркське походження і означало «сторожа денна і нічна». Кримські татари називали козаками нижчу спільноту ординців, які постійно воювали і від цього отримували здобич. У південних степах України козаки стали відомими вже з середини XV століття, проте їхні розрізнені загони з'явилися набагато раніше. Щоб зрозуміти історичні причини виникнення козацтва в Україні, автору цього роману довелося звернутися до ґрунтовних праць відомих істориків Миколи Костомарова, Андріяна Кашенка, Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького, Івана Крип'якевича.

Не можна оминати увагою і сучасного науковця Івана Стороженка, який зробив вагомий внесок у дослідження політичної та військової діяльності Б. Хмельницького у 1648—1652 роках, під час Визвольної війни українського народу. Справжній дивосвіт відкрили мені й роботи науковців Юрія Мицика, Дмитра Наливайка, Ганни Швидько та ін.

Варто прогорнути історію аж до часів панування Золотої Орди, щоб побачити, як свої ж князі з легкої руки хана Батия загрузли у міжусобицях та діленні землі і не змогли оборонити Русь від монголо-татарської навали. Знекровив Київську Русь Мстислав Удалий, який був одружений з донькою

половецького хана Котяна. Йому вдалося умовити інших князів Русі спільно виступити проти орди Темучина. У 1224 році було зібрано військо з усіх земель сучасної України, яке вирушило шукати татар у глибині степів. На річці Калка, у місцях Приазовського узвишшя, що на південь від сучасного міста Донецька, і сталася битва, яка була дійсно грандіозною за чисельністю військ з обох боків і за своєю жорстокістю. При цьому половці не витримали натиску ординців і кинулись тікати, що призвело до розладу у загонах Мстислава Удалого, і вони також почали відступати. Це призвело до того, що русичі були повністю розбиті і втратили тисячі воїнів. Залишився на полі бою тільки Мстислав Київський зі своїм полком, який потім здався на милість степовиків Темучина, і ті, не дотримавши присяги про недоторканність тих, хто склав зброю, передали татарам князів разом з іншими полоненими. Усіх полонених князів поклали на землю під настил, на який сіли обідати переможці, і задушили їх.

Після цього військо Темучина повернулося до Туркестану, а по його смерті правителем західних країн став вибраний хан Батий. У 1239 році, після завоювання верхів'їв Поволжя, суздальської та рязанської земель, остаточного знищення половців він повів свою орду на Київ і у грудні 1240 року підкорив його. Через два роки хан Батий після руйнівних набігів на європейські країни повернув свою кінноту на схід, бо ж дізнався про смерть верховного хана і прагнув посісти його місце. Спроба була невдалою, і верховного хана вибрали без його участі. Хан Батий зупинив свою орду в каспійсько-азійських степах, а його двір розмістився поблизу того місця, де знаходиться нині Волгоград. Звідси були відправлені запрошення князям з'явитися на поклін до нього і збиралася десятина з усіх підкорених країн. Проте у XIII столітті Золота Орда внаслідок міжусобиць, спричинених боротьбою за владу, почала розпадатися на окремі орди. Західні загани, що кочували по Криму та у низинах Дніпра, створили окрему орду, і її хан осів у Криму. Починаючи з 1430 року Хаджі-Гірей остаточно відокре-

мив її від Золотої Орди і став шукати підтримки у Литовського князівства, проте не отримав її. Справу продовжив його син Менглі-Гірей і заручився заступництвом турецького султана і Московського князівства. Після цього Московія стала підбурювати Менглі-Гірея нападати на польські та литовські землі. Внаслідок цих нападів спустошувалися українські села і містечка.

Навесні 1482 року вкотре вже було завойовано Київ і вся Україна наповнилась невольничим плачем, який не вщухав протягом століть. Населення України не встигало відроджуватись, набирати сили, а нові й нові напади обезлюднювали ці місця. Хто міг і хотів вести осіле життя, перекочувували подалі на північ. Але відбувався і зворотний процес, тому що вільні місця манили до себе охочих на мисливство та рибальство. Збиралися цілі артілі, які увесь теплий сезон у вільних степах полювали на звіра, рибалили, а ще — нападали на нечисленні татарські ватаги, грішили й грабунком купців, а потім, поділившись здобиччю зі старостами своїх зимівників, відсиджувалися там у холодну пору.

Неабияке враження справляли на сучасників невеликі загони козаків, які, не маючи ні фортець, ні достатньої кількості зброї, ні грошей, все ж таки сміливо кидались у бій з бусурманською гідрою, яка роздирала Україну, пила кров з її населення, наводила панічний страх на європейські держави, котрі вважали себе сильними і непереборними. Турки і татари перетворили всю Східну Європу на територію, з якої вільно брали ясир і перевозили на невольничі ринки Криму, а далі — в Туреччину, Італію, Францію, Іспанію і навіть досягали африканського узбережжя. Люди стали ляльками долі, коли в одну мить хтось міг перетворитися з багатого власника маєтку і землі на невольника. Християни ставали бусурманамі-ренегатами, які забували рідний край і, ставши яничарами, добували здобич для султанів.

І от звичайна голота у пошарпаних сірячинах і потертих постолах — це та сила, що сміливо йшла на бусурман, які аж

занадто знахабніли і вже встигли перетворити полювання на невільників у досить прибутковий промисел. Збагачені турки і татари з причорноморських міст позичали гроші, давали одяг, зброю і харчі татарській бідноті, а потім з лихвою повертали свої витрати невільниками. Козацтво вступило у боротьбу з татарами: розганяло табуни та отари, якими вони заповнили степ, руйнувало їхні улуси, міста, звільняло невільників. Народ повірив у силу козаків, вони ставали героями, які оспівувались у піснях, а в оповідях — легендарними лицарями. Це притягувало до козацьких лав усе більше людей, котрі втратили рідних, поневолювалися землевласниками. Чим далі — тим більше розвивалися і вкорінювалися поняття, що козак має бути вільною людиною, нікому не підвладною, не зв'язаною ніякими повинностями, окрім боротьби з прикордонними ворогами. Хто пристає до козаків, скидає з себе всякі пута і залежить тільки від виборної козацької влади. Свої права козаки відстоювали усіма силами, а оскільки цих людей ставало дедалі більше в Україні, можновладці найближчих країн уже боялися їх. Маючи потребу у захисті від татар, козацькі права поступово починають визнавати місцеві поміщики та представники влади. Так формується наприкінці XVI століття козацький стан, козацьке звання, і безліч люду починає долучатися до козаків, щоб користуватися правами і пільгами. Тепер козацтво набуває великої сили і стає важливим суспільним фактором.

Перші набіги проти татар влаштували прикордонні старости, як-от: Остафій Дашкович, князь Костянтин Острозький, а першу Січ за порогами зумів організувати приблизно у 1550 році князь Дмитро Вишневецький. Заклав її на стратегічно вигідному острові Хортиця, який з півночі захищений порогами, а з півдня недосяжний для великих суден через розгалуженість плавнів. Пізніше татари захопили Хортицю за другим бойовим приступом, а Вишневецький у 1561 році потрапив у полон і героїчно загинув у Царграді (Константинополі). Але цей рух уже не могли спинити ні польські укази

(«не ходити в поля татарські...»), ні помста татар за руйнацію їхніх улусів. На місце загиблого Вишневецького з'явився Богдан Ружинський, який очолив боротьбу з татарами. Є свідчення того, що цього ватажка коштами підтримувала Москва. Згодом потужним фактором розвитку козацького руху стало непосильне гноблення селян польською шляхтою і спроби окатоличити православне населення України, що викликало нову хвилю обурення українців.

Оглядаючись на минувшину, я висловлюю свою суб'єктивну думку щодо виникнення лицарського козацького ордена на початку XVI століття, проте не міг обійти увагою і ті значущі події, які сталися на території нинішньої України у XIII столітті. Сива давнина відгукується і в нашому сьогоденні, бо таким вже є невблаганний хід історії...

Володимир Кільченський

У козацькому зимівнику

Андрій та Тимко товаришували змалечку. Рік різниці у віці ставив їх у рівні умови. Де б що не відбувалося — пташині чи звірині лови або ж улюблені ігри посеред гаїв та яруг — хлопці завжди були разом, допомагаючи один одному та захищаючись від старших парубійків. Змагаючись між собою в усьому, швидше від інших навчилися рибалити, полювати на звірину, птахів. І взимку, і влітку приходили з навколишніх балок та гаїв із багатою здобиччю. Добре вивчивши поведінку звірини, щоразу вигадували нові сильця, і їхньою здобиччю найчастіше були лисиці, бобри, зайці, куріпки. Неглибока річечка славилася різнориб'ям: вайлуваті соми, хижі щуки, колючі окуні, блискучі карасі та плотва наче просилися у тенета, які хлопці в'язали власноруч.

Батьки Андрія та Тимка також були не тільки сусідами. У молоді роки вони їздили на Січ, тож частенько довгими зимовими вечорами згадували свої непересічні походи на татар. Ще з малих літ хлопчаки, затамувавши подих, слухали батьків та їхніх гостей про минувшину. Згадуючи в уяві оповіді про полювання на степового тура у приорільських луках та перелісках, Андрій і Тимко мріяли швидше стати дорослими і бути вправними мисливцями або ж податися до запорозьких козаків, які на той час були єдиною силою, здатною зупинити нищівні набіги кримчаків на християнські поселення. Батьки добре знали звичаї та манеру поведінки татар, а Федір Підлужний, батько Андрія, був старостою у зимівнику і керував діями козаків під час нападів татар.

Устим Дубовик, батько Тимофія, знайшов собі дружину у татарському стані, куди вона потрапила молодою дівчиною

після захоплення зимівника ворогами. Увірвавшись в улус, сотня відчайдухів, серед яких був і Устим, у запеклій боротьбі звільнила юну полонянку разом з іншими християнами. Устима було поранено, а доглядати парубка по дорозі в рідний край взялася Одарка, майбутня Тимкова мати.

Полишивши козакування, Федір перейшов на осіле життя в селі Михайлівка. Серед запорожців він був сотником, та, отримавши у боях з татарами рани, став хліборобом, оселився поряд із бойовим товаришем.

Вправні були батьки у хлопців, і незважаючи на те, що сім'ї стали чималими, жили вони в достатку. У засіках — зерно, сушена риба, у льохах удосталь овочів, у діжках — солонина, а на свята діти завжди ласували медом. Харчі в достатній кількості завжди були в домі, а запаси на випадок неврожаю чи інших негараздів були закопані неподалік від зимівника в особливих ямах. Зазвичай це було збіжжя, яке могло зберігатися там не один рік. Про місцезнаходження тих ям знали лише батьки.

Коли діти підросли і Андрію виповнилось п'ятнадцять років, а Тимошу — чотирнадцять, Устим із Федором вирішили віддати підлітків у науку до найближчого Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря, що був неподалік, біля річки Самари.

Улітку хлопці вже знали, що доведеться вирушати в дорогу на навчання, тому, не розлучаючись, кожного дня доганяли своє дитинство. Клопоти по господарству часто-густо лягали на їхні плечі. Уранці потрібно було виганяти телят на випас, годувати курей, приглядати за гусьми та впродовж дня кидати в загін траву та посічені гарбузи свиням, аби ті не ремствували.

Більшість підлітків також були зайняті справами по господарству, та коли припікало сонце і всі живі істоти вгомонялися, хлопці кидалися до річки — купатися, рибалити. Під вечір натруджені люди зганяли худобу у двори і знову зчинявся лемент: ревіли корови, верещали свині, гелготали, вигинаючи товсті шиї, гуси.

Кожна сім'я сідала вечеряти, і з дворів хмарками вилітали запахи смаженої риби, свіжини або ж грибів. Помолившись Богові, вечеряли завжди тихо. Діти їли по черзі, виловлюючи з горщика кому що попадеться, і дорослі їли неспішно. Після вечері Галинка, Андрієва сестра, допомагала матері прибиратися. Коптів світильник, і Андрійко та його менший брат Миколка прилаштовувалися біля батька — слухати бувальщини. Діти дуже любили таку благодатну годину. Натомлені батьки не покрикували на дітей, хоча ті дражнили один одного та борюкалися, вибираючи собі ліпше місце на лаві перед вечерею.

Андрій завжди просив батька розповісти про бойові походи на татар, турків, дивувався козацьким хитроцям та войовничості. Федір пам'ятав іще ті часи, коли між степовиками-християнами та кримчаками не було ворожнечі. Козаки і чумаки могли вільно мандрувати аж до Очакова, а кримчаки приїздили торгувати до запорожців. Але після того, як татари опинилися під владою Османської імперії, стосунки між найближчими сусідами — татарами та християнами — різко змінилися. Багаті турки задля своїх потреб прагнули отримати чимало невільників. Татари, завжди злиденні, почали ловити християн-малоросів, молдован, поляків, вивозити до Криму та продавати. Такий живий товар турки називали ясиром.

Слухаючи батька, Андрій стискав у кишенях кулаки, мріяв стати сильним та мужнім, аби боронити свою землю та віру. На таких же переказах виростав і Тимко. Відчувши приплив сил у руках, підлітки вчилися битися палицями, як шаблями, безжально нищили бур'яни на вигоні.

Андрієве серце сповнювалося радістю, коли батько дозволяв йому відганяти коня на нічну пашу до сільського табуна, де збиралися майже всі сільські хлопці, щоб до сходу сонця відновити сили робочим та скаковим коням. Це були найщасливіші ночі.

Нічний степ був сповнений цвіркотінням, клекотанням, кваканням та іншими загадковими звуками. Через деякий час

Десятків зо три молодих хлопців з усього зимівника, одягнені по-святковому, прийшли провести козаків до Попаневої могили, що височіла недалечко, за річкою Кільченню, виграючи при вранішньому сонці білим покривом. Супровідні зимівчани, взявши коней за повіді, стали переводити їх на протилежний берег, а потім чималий гурт поїхав за Андрієм та Яремою. Дісталися до підніжжя величавої могили-гори, і хлопці, махнувши руками, попрощались із почтом і поскакали у напрямку Муравського шляху.

Зупинившись на підгірку, побратими озирнулися і поглянули у бік Ягідного байраку, побіля якого височіла Попанева могила. На вершині засніженої гори, що сяяла на сонці, гарцювали великим колом вершники з їхнього почту, і вони не зупиняли свого прощального танка, допоки двоє козаків не загубилися з їхніх очей у променях вранішнього сонця.

Зміст

Крізь віки пройшли козаки	5
У козацькому зимівнику	10
Школярство	15
Тривожний передзвін	25
Батьківська правиця	40
Прибульці з півдня	48
Святки	50
Єднання	67
Криваве збіжжя	70
Козацький роз'їзд	73
Полон	75
По сліду	79
Прощальна пісня	83
Поневіряння	93
Материнськими молитвами	99
Дарунок святого Миколая	104
Сувора зима	106
Напередодні розлуки	109
Через перепони	114
У Січі	127
Похід	132
Кривавий шлях	142
Урочистості у Білій Церкві	157

Після розлуки	160
Перша вилазка	164
Приступ фортеці	173
До Шаргорода	179
От тобі й Шаргород	183
Побачення з Іваном	201
Дівчата	204
Солодкі яблука	207
Задумка Петра Гусака	221
Знову разом	228
Події літа 1648 року	231
Тернистий шлях до Пилявців	233
У Хмільнику	242
Сотня Гусака	250
Двобою Івана Ганжі	254
Спільно з буджаками	258
Перед битвою	265
Події того дня	270
Далі на захід	272
Німецьке сало	273
Палаючі стріли	277
Побіля Горині	284
Чинбарювання Голоти	291
Видіння Никодима	295
Полонення мурзи	300
Вдалий вимін	308
Услід полку Кривоноса	311
Перемоги і прорахунки	314
Знову четверо. На вивідини до Львова	315
Попіл сподівань	334

Шлях до Замостя	345
У Почаєві	357
Сердечна зустріч	364
Вивідини в Рахане	367
Загадковості під Замостям	375
Дорожні спогади	381
Одні в дорозі	386
Трагічна зустріч	387
Знайомство з Радою	396
Шлях до Старокостянтинова	399
До Почаєва	404
Благодать вінчання	410
Прощання з Почаєвом	414
Дорожні несподіванки	416
Вдале полювання	426
Різними шляхами	432
Самотній вершник	434
Нічна зустріч	435
Настанови виживання	440
Душевні сумління	445
Гірка новина	451
Дивовижне зцілення	456
Дзвонили дзвони	459
Далека дорога	469
Заметіль	480
Чигирин — славне місто	484
Купіль	488
Невизначений загад	489
Своя хата	493
Далі на схід	496

Свічадо	499
Сяючі маківки	509
Лазня під горою	514
Замах на Подолі	520
Білосніжне марево.....	530
Важкий шлях на Чигирин	532
Йосьчина стодола.....	535
Врятувати московітів!	544
Шляхи розходяться	552
Від Келеберди до Калитви.....	558
Материнська тривога	561
Під горою, під Калитвою	565
Щирість спашан	576

Літературно-художнє видання

КІЛЬЧЕНСЬКИЙ Володимир
Присмак волі
Роман

В авторській редакції

Головний редактор *С. С. Скляр*
Завідувач редакції *Г. В. Сологуб*
Відповідальний за випуск *Т. М. Куксова*
Художній редактор *Н. В. Переходенко*
Технічний редактор *А. Г. Верьовкін*
Коректор *І. Г. Веремій*

Підписано до друку 20.02.2015. Формат 84x108/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Literaturna». Ум. друк. арк. 31,08.
Наклад 8000 пр. Зам. №

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ВАТ «Харківська книжкова фабрика “Глобус”»
61012, м. Харків, вул. Енгельса, 11.
Свідоцтво ДК № 2891 від 04.07.2007 р.
www.globus-book.com

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб
“Клуб Сімейного Дозвілля”»

61140, м. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київська філія

04073, м. Київ, просп. Московський, 6, кімн. 35,
тел. +38 (067) 575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеська філія

65017, м. Одеса, вул. Малиновського, 16-А, кімн. 109
тел. +38 (067) 572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88

e-mail: support@bookclub.ua

Інтернет-магазин: www.bookclub.ua

«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Кільченський В.

К39 Присмак волі : роман / Володимир Кільченський. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. — 592 с. ISBN 978-966-14-8704-7

Бурхливе XVII століття. Україна потерпає від нападів татар. Ще в юнацькі роки Андрієві довелося взяти зброю, щоб захистити рідну домівку. Та коли під час чергового набігу батько Андрія загинув, хлопець присягнувся помститися ворогові! Залишивши вдома красуню дружину з малям, Андрій з побратимами вирушає на Січ, а незабаром разом із козаками — на визвольну війну проти Речі Посполитої в лавах Богдана Хмельницького. На нього чекають перемоги і труднощі, небезпечні походи та запеклі бої, блискавичні атаки, гріховодне кохання на шляхах війни й довга дорога до рідного дому...

УДК 821.161.2
ББК 84.4УКР